

ważniejszych konstytucji. Podręcznik czyta się dobrze zarówno z uwagi na syntetyczne, ale i przejrzyste ujęcia, jak i ze względu na klarowny język. Można go z całą pewnością polecić zarówno studentom przygotowującym się do egzaminu z historii ustroju państwa, jak i wszystkim, którzy pragną pogłębić swoją wiedzę historyczno-prawną.

MAŁGORZATA MATERNIAK-PAWŁOWSKA (Poznań)

Testamente aus der Habsburgermonarchie. Alltagskultur, Recht, Überlieferung, Hrsg. Thomas Olechowski, Christoph Schmetterer (=„Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs”, Bd. 1: 2011), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2011, ss. 208

Założenie nowego czasopisma poświęconego historii prawa jest dużym wyzwaniem. Zdaje sobie z tego sprawę Komisja Historii Prawa działająca w ramach Austriackiej Akademii Nauk, która powzięła taką właśnie inicjatywę. Decyzja została przemyślana i dobrze przygotowana, co powinno zagwarantować sukces. Przede wszystkim podkreślić należy długoletnie funkcjonowanie Komisji i efekty jej działania w postaci inspirowania badań, organizowania konferencji a przede wszystkim edycji źródeł. Na czele Komisji stoi prof. Thomas Olechowski, który został też głównym redaktorem nowego wydawnictwa. Zaplanowano wydawanie dwóch zeszytów w ciągu roku: jednego będącego zbiorem artykułów i jednego tematycznego, będącego przede wszystkim rezultatem konferencji organizowanych przez Komisję lub innych jej inicjatyw. Pierwszy numer, który ukazał się w 2011 r., obejmuje właśnie materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję w 2009 r., a poświęconej testamentom. Zgodnie z założeniem nowego czasopisma w tomie tym widzimy Austrię w jej historycznym wymiarze, daleko odbiegającą od dzisiejszej, republikańskiej, bo obejmującą m.in. Wenecję, Czechy i Węgry.

Testament postrzegany jest od dawna nie tylko jako instytucja prawna, ale przede wszystkim jako źródło dla badań historycznych i etnologicznych. Autorzy 11 tekstów zastosowali różne metody i wskazali na możliwość stawiania różnorodnych pytań badawczych. Recenzowany tom rozpoczyna Leopold Auer artykułem poświęconym testamentom zachowanym w aktach Rady Nadwornej (*Reichshofrätliche Testamente, Sperr- und Verlassenschaftsabhandlungen im Haus-, Hof- und Staatsarchiv*). Zespół akt Rady Nadwornej przechowywany w wiedeńskim archiwum stanowi przedmiot coraz większego zainteresowania badawczego¹, choć do korzystania z tego zbioru używa się nadal inwentarzy z XVIII i XIX w. Autor zbadał formę i treść testamentów, wyróżnił dyspozycje dotyczące m.in. sposobu pochówku oraz przygotowania epitafium, omówił legaty na rzecz ubogich i domów opieki nad biednymi, wskazał troskę

¹ Przykładem tego jest opracowywana i wydawana od 2009 r. pod kierunkiem prof. Wolfganga Sellerta edycja *Die Akten des Kaiserlichen Reichshofrats* (RHR).

o życie na drugim świecie, jak i o kolejne generacje. Ustalił, że w XVII i XVIII w. (najstarszy z testamentów pochodzi z 1636 r., ostatni z końca Rzeszy) stosowano nadal formuły ustalone w postanowieniach ordynacji notarialnej cesarza Maksymiliana I z 1512 r. L. Auer ukazał bogactwo możliwości badawczych, podkreślił, że miejsce sporządzenia testamentu może mieć również duże znaczenie badawcze. Takie kryterium zastosowała Cecilie Hollberg (*Letzter Wille moreveneto: Stangelinaus Wien und Rosa aus Laibach*), która wyszukała dwa testamenty sporządzone w Wenecji przez Stangelina z Wiednia (w 1457 r.) i Rosę z Lublany (w 1432 r.). Stały się one podstawą do przedstawienia weneckiego porządku prawnego i formy testamentu. Jako załączniki podano transkrypcję i tłumaczenia testamentów, które mogą zostać wykorzystane w dydaktyce.

Autorzy zainteresowali się testamentami sporządzonymi przez osoby należące do różnych warstw społecznych. Gertrude Langer-Ostrawsky zwróciła uwagę, że dotychczasowe badania skupiały się na klasach posiadających, pomijano natomiast testamenty wiejskie („*folgendesübermein Vermögenanzuordnen*”. *Bäuerliche Testamente im Erzherzogtum unter der Enns 1780-1850*). W swym opracowaniu – po zbadaaniu prawa i praktyki w Arcyksięstwie Austriackim – ustaliła, że i w stosunkach wiejskich rozporządzenia ostatniej woli były bardzo ważne. Najistotniejszym ograniczeniem było to, że wola testatora zależna była od właściciela ziemskiego, który mógł nie zaakceptować wskazanego w testamencie dziedzica.

Kornelia Holzner-Tobisch („*Zum ewigen Gedächtnis in unser Stadtbuch geschrieben*”. *Die Korneuburger Geschäftsbücher des 15. Jahrhunderts*) poświęciła swą uwagę testamentom mieszczańskim wpisanym w księgach miasta Korneuburg. Pokazała historię, znaczenie i pozycję miasta, a następnie zaprezentowała ustalenia statystyczne, wyjaśniając, ile testamentów wpisywano w ciągu roku, jakie stosowano formularze (były one zależne od pisarza i notariusza, ale forma w końcu się ustabilizowała). Zauważyła, że znaczenie pisemnej formy testamentu stawało się coraz większe, ponieważ widziano w nim gwarancję wieczystości. Badane testamenty pokazują nie tylko osobę testatora, ale członków rodziny, świadków oraz tych, którzy uzyskiwali przysporzenia. Wykazała też, jak wielkie znaczenie miały więzi wynikające z pokrewieństwa, sąsiedztwa, własności, polityki, życia handlowego. Testamenty pokazują także, gdzie mieszkali testatorzy, ukazują strukturę zawodową, standard życia (miało to znaczenie również dla spraw pośmiertnych, co widoczne jest np. w liczbie mszy zamawianych za duszę zmarłego) i chęć zachowania w pamięci testatora (fundacja kaplic, altarii, epitafiów).

Christian Neschwara w artykule pt. *Rechtsformen letztwilliger Verfügungen in den Wiener Stadtbüchern (1395-1430). Eine Bilanz aufgrund der vorliegenden Edition* poddał analizie edycje wiedeńskich ksiąg miejskich. Wyjaśnił pewne terminy, np. jak w praktyce rozumiano testament, część swobodną (*Freiteil*), różnicę między dobrami dziedzicznymi (*Erbgut*) i nabytymi (*Kaufgut*). Wskazał też różnice między czynnościami w formie ustnej, pisemnej oraz dokonanej przez notariusza. Wiedeńskie księgi miejskie wykorzystał także Gerhard Jaritz (*Arme Jungfrauen, Betten und das Seelenheil*), który zwrócił uwagę na występowanie w testamentach panien w roli beneficjentek. Wyróżnił dziewczęta spokrewnione, służące i inne panny, dochodząc do wniosku, że w pierwszym przypadku zapisanie pewnych dóbr służyło nie tylko

podniesieniu prestiżu konkretnej panny, ale własnej rodziny, w drugim – przejawem wdzięczności, w trzecim zaś było ofiarą – czasem daną anonimowo – traktowaną jako dzieło miłosierdzia. Stefan Seitschek („*in der allerbesten formb*”: *Adlige Testamente der 1560er Jahre*) zajął się natomiast testamentami szlachty zachowanymi w Dolnoaustriackim Archiwum Krajowym. Zwrócił uwagę na takie sprawy, jak samookreślenie testatora, forma testamentu, jego rodzaje, struktura i uwierzytelnienie oraz środki zabezpieczające wykonanie ostatniej woli.

Susan Richter ukazała z kolei w artykule pt. *Die vererbte Tradition. Habsburger Testamente als Instrumente und Spiegel konfessioneller und politischer Kontinuitäten* ogólną tendencję do zachowania porządku, dostrzeganą w testamentach Habsburgów. Także oni poszukiwali drogi do zachowania majątku w rodzinie przez kolejne generacje. Wykorzystywano w ten sposób różne możliwości wskazania kolejności dziedziczenia, a także wyznaczania opiekunów. Autorka, porównując zawartość testamentów, dostrzegła w nich uznawanie wartości religijnych i porządku spraw ziemskich. Połączenie między życiem ziemskim i wiecznym stanowiły m.in. rozporządzenia dotyczące ubioru osoby zmarłej. W artykule zwrócono uwagę na cel, jaki zamierzano osiągnąć przez rozporządzenie dobrami doczesnymi, wykazano, że w testamentach późno nastąpiło oddzielenie spraw prywatnych i publicznych.

Michael Pammer w artykule pt. *Altruismus, Familie, Religion. Testamentum 1800* przedstawił możliwości badawcze testamentów w zakresie ustalenia więzi i konfliktów między tymi więziami. Zauważyć jednak można, że zasadne byłoby stworzenie odrębnej grupy więzi małżeńskiej, małżonków trudno bowiem zaliczyć do krewnych (s. 154). Choć tworzyli rodzinę, to właśnie w prawie spadkowym widoczna była nie jedność a odrębność dwojga osób i inne traktowanie niż pozostałych członków rodziny. Autor zastanawia się też nad celami pobożnych dyspozycji testamentowych, próbując wyjaśnić motywy (egoistyczne lub altruistyczne) ich dokonywania.

Ostatnią grupę stanowią artykuły będące sprawozdaniami ze stanu badań w dwóch krajach. Tomáš Malý syntetycznie ukazał stan badań nad czeskimi i morawskimi testamentami mieszczańskimi (*Böhmische und mährische Bürgertestamente der frühen Neuzeit – Voraussetzungen, Praxis, Rezeption*). Natomiast Jozsef Horvath przedstawił badania węgierskie (*Die ungarische Testamentsforschung, mit besonderer Berücksichtigung der dörflichen Testamente. Ein Literaturbericht*), wyróżniając kilka grup zainteresowań: najwcześniej ich przedmiotem uczyniono testamenty szlacheckie, później mieszczańskie. Autor podkreślił też znaczenie i możliwości badawcze testamentów wiejskich. Wskazał ponadto, że przyjmowano różne podejścia badawcze: jedni wybierali interesujące albo reprezentatywne testamenty, inni traktowali jako całość testamenty z jednego zbioru lub poszukiwali ich w różnych miejscach według określonego kryterium, np. związanych z medycyną (testamenty lekarzy chirurgów, aptekarzy, położnych). Wśród metod wykorzystanych do badań górują metody historyczna, prawnicza i antropologiczna.

Pierwszy tom nowego czasopisma pokazuje dzisiejszy stan badań oraz różne pola i możliwości badawcze, jakie stwarzają testamenty. Można podkreślić, że wydawcy udało się połączyć międzynarodowe i lokalne projekty, ukazując żywotność

problemu. Nowemu Zespołowi życzyć należy sukcesu, a polskich badaczy zachęcić do prezentowania swych dociekań na międzynarodowym forum.

ANDRZEJ GULCZYŃSKI (Poznań)

Katarzyna Maćkowska, *Początki amerykańskiej administracji lokalnej (od założenia kolonii do 1787 roku)*. Wyd. KUL, Lublin 2012, ss. 490

I. Wybór tematu należy ocenić z uznaniem. Stany Zjednoczone Ameryki są od lat państwem świata, które wywiera nań swe wpływy gospodarcze, polityczne, militarne i kulturalne, jak żaden inny kraj. Wobec tego zgłębiania jego instytucji ustrojowych nigdy za wiele. Co się tyczy literatury polskiej, to ustrój żadnego innego państwa nie został tak dobrze opracowany jak właśnie USA. Nie znaczy to wszak, że wszystkie jego instytucje przeanalizowano dogłębnie. Z pewnością nie można tego rzec o amerykańskiej administracji lokalnej. W związku z tym książka autorki w poważnej mierze zapelnia tę lukę, mimo że traktuje zasadniczo o czasach kolonialnych.

II. Katarzyna Maćkowska włożyła dużo pracy w napisanie recenzowanej dysertacji, o czym świadczą nie tylko jej objętość i pokaźna bibliografia, której wykaz liczy sobie 22 strony. Sięgnęła do najważniejszych prac na interesujący ją temat. Do tego dochodzi jeszcze wykorzystanie źródeł, które w tej materii są nader bogate i mają zróżnicowaną naturę. W przeciwnym razie trudno byłoby mówić o rzetelnym opracowaniu tematu.

Chciałbym natomiast trochę pogrymasić w kwestii tytułu. Prezentuje się on wprawdzie zgrabnie, niemniej nie jest w pełni przemyślany. Otóż prawdą jest, że ostatnia z 13 kolonii (Georgia) została założona dopiero w 1732 r., niemniej pierwsza (Virginia) już w roku 1607. Początki trwające aż 180 lat mniej mogą się kojarzyć z powstawaniem administracji lokalnej, bardziej natomiast z nastawianiem okresu zlodowacenia. Wystarczyłby tytuł np. *Ewolucja amerykańskiej administracji lokalnej (1607-1787)*.

III. Recenzowana rozprawa składa się ze wstępu, 3 obszernych rozdziałów, zakończenia i bibliografii. W rozdziale I (60 stron) autorka analizuje pojęcie *local government* zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym. Dowodzi, iż termin ten jest bardzo szeroki i obejmuje instytucje samorządowe oraz rządowe. Co więcej, w okresie kolonialnym zawierano w nim ponadto rozwiązania ustrojowe szczebla władzy, który dziś nazwalibyśmy „centralnym”. Autorka porządkuje stosowane w literaturze przedmiotu terminy odnoszące się do podziałów lokalnych oraz organów działających w takich jednostkach. Odnoszę wrażenie, że wywodom tym pomogłaby pewna kompresja.

W rozdziale II (166 stron) znajdujemy omówienie amerykańskiej administracji lokalnej w latach 1607-1660. Autorka analizuje kolejno nadzór metropolii nad koloniami, zależność od kompanii handlowych, patenty i karty konstytucyjne, organy administracji lokalnej w poszczególnych koloniach itp.